

Aile Destek Ölçeği : Faktör Yapısı, Güvenirlik ve Geçerlik Çalışmaları

Sema Kaner*
Ankara Üniversitesi

Ozet

Aile Destek Ölçeği (ADO) yetersizliğe sahip çocuğu olan anababaların sosyal destek algılarını ölçmeyi amaçlamaktadır. Bu makalede ADO'nun faktör yapısı, geçerliği ve güvenirligi ile ilgili çalışmaların sonuçları özetlenmiştir. Faktör analizi sonucunda duygusal destek, bilgi desteği, bakım desteği, yakın ilişki desteği ve maddi destek olarak kavramsallaştırılan 5 altı boyut bulunmuştur. Hesaplanan test-yeniden test, ıkı yarım güvenirligi ve Cronbach Alfa güvenirlık katsayıları doyurucu düzeydedir. Çokboyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği ile yapılan geçerlik çalışması ıkı araç arasındaki ilişki katsayısının anlamlı ve yüksek olduğunu göstermiştir. Algılanan anababa desteğinin çocukların yaşlarına ve cinsiyelerine göre farklılaştığı bulunmuştur.
Anahtar Sözcükler: Sosyal destek, yetersizliğe sahip çocukların anababaları, faktör analizi, geçerlik, güvenirlık

Abstract

Family Support Scale (FSS) is developed to investigate the perceived social support of parents' with disabled children. The aim of this article is to summarize the results of studies related with factorial structure, reliability and validity of the FSS. The results of factor analysis indicated that the FSS had five factors which were conceptualized as emotional support, informational support, caregiving support, intimate relations support and financial support. According to the results of reliability studies, the internal consistency and test-retest reliabilities of both total and subscale scores were quite high. The criterion validity study showed that the correlations between FSS and Multidimensional Perceived Social Support Scale scores were significantly high. Perceived parental support varied by the gender and the ages of the children.

Key Words: Social support, parents of disabled children, factor analysis, reliability, validity

Yetersizliği olan bir çocuğun varlığına başarılı bir şekilde uyum yapmayı kolaylaştıran etmenlerden birisi, çocuğun ve ailenin gereksinimlerini karşılamaya diğer bir deyişle yetersizlikle ilgili sorunların azaltılmasına ve aile bireylerinin bu sorunlarla başa çıkmalarına yardım edecek destek hizmetlerini sağlamaktır. Engelli çocuğu olan ailelerin uzmanlardan ya da kurumlardan aldıkları destek hizmetlerinin yanı sıra yakın çevrelerindeki bireylerden aldıkları sosyal destekler içinde buldukları duruma uyum yapmalarını kolaylaştırabilmektedir. Alanyazında sosyal desteği oluşturan şeylerin neler olduğu konusunda bir anlaşma olmamasına rağmen, oldukça fazla tanım olduğu gözlenmiştir. Sarason, Levine, Basham ve Sarason (1983) sosyal desteğin bireyin başkaları tarafından ne derece sevildiğine ve sayıldığına ilişkin bir kavram olduğunu ifade ederlerken, en kapsamlı tanımı yapan Cobb (1976 Akt , Gallagher, Beckman ve Cross,1983) sosyal desteğin bireyin a) ilgilenildiğine, sevildiğine b) değerli olduğuna c) karşılıklı iletişim ve zorunluluklar ağının bir parçası olduğuna inanmasını sağlayan bilgi olduğunu ifade etmiştir. Gallagher ve arkadaşlarına (1983) göre sosyal destek bireylerin yaşamlarında bir krizin, bir değişikliğin olumsuz sonucunu azaltabilecek bir çaredir. Kaplan ve Killilea ise sosyal desteği kısa dönemli krizlerin ve yaşam geçişlerinin, uzun dönemli güçlüklerin, streslerin ve yoksunlukların ustesinden gelmek için uyumsal yeterliliği geliştirmeye yönelik hizmet veren bireyler ya da gruplar arasındaki bağlanmalar olarak ifade etmişlerdir (Kaplan ve Killilea, 1976, sf 41 Akt , Kazak ve Marvin,1984)

Sosyal desteklerin pek çok işlevi vardır. Bunları şu şekilde özetleyebiliriz. Sosyal destekler 1) bireylere gereksinim duydukları hizmetleri ve malzemeleri sağlayarak duygusal rahatlık verirler 2) sorunlarla ilgili olarak bireylere rehberlik ederek bu sorunlarla başa çıkma yolları sağlarlar 3) bireylerin performanslarını geliştirici geribildirimler sunarlar 4) olumlu uyuma ve kişisel gelişime katkıda bulunurlar 5) hem günlük yaşamda hem de gereksinimler ve krizler anında bireyler arası bağlantıları sağlayarak onları stresin olumsuz

etkilerine karşı korurlar (Dunst ve Trivette,1986, Kazak ve Marvin,1984, Sarason ve ark ,1983)

Tanımlarından ve işlevlerinden de anlaşılacağı gibi, sosyal destek çok boyutlu bir yapı olup, farklı destek kaynaklarından doyum alınmanın yanısıra, aile için gerekli olan destek kaynaklarının sayısını da ifade etmektedir. Alanyazında bilgi, materyal, maddi, duygusal, sosyal birlıktelik, ait olma, günlük bakım gibi pek çok destek tipleri ile karşılaşmaktayız. Bu destek tiplerini iki genel başlık altında toplayabiliriz: duygusal destek ve araçsal (instrumental) destek (Allen, Ciambone,ve Welch, 2000, Chen ve Thang,1997, Cohen ve Wills,1985, Dunst ve Trivette,1986, Şahin,1999, Unsal,1996)

Duygusal destek: Bireyin kişisel sorunlarını ve özel konularını konuşup paylaşabileceği birilerinin yanı sıra ilişkilere varlığı, bireylere kısa ya da uzun süreli sorunların yarattığı katlanılması güç durumlar için direnme gücü sağlar, yalnız olmadıkları, önemli ve değerli oldukları duygusu vererek onları rahatlatır. Böylece onların sağlığına olumlu katkıda bulunur. Duygusal destek, yakın ilişki ve başkalarıyla birlikte olma gereksinimlerini de doyurarak olumlu duygulanımı artırarak stresi azaltır ya da onlar. Bu destek türü zaman zaman içinde bulunulan koşullara göre araçsal desteğe eşit düzeyde ya da ondan daha önemli olabilir.

Araçsal destek: Bilgisel ya da maddi destek olarak da isimlendirilen bu destek türü bilgi vermeyi, tavsiyelerde bulunmayı, geribildirimleri, parasal ve materyal yardımı, bakım ve eğitimle ilgili yardımları ve benzerlerini içerir. Problemlı durumu tanımaya, anlamaya ve başa çıkılmaya yardım eder. Bireye engel hakkında, engelle ilgili hizmetler, kurumlar, kaynaklar ve yasalar hakkında bilgi vererek problem durumlarla başa çıkabilme yolları sağlar. Maddi sorunlara doğrudan çözümler getirerek ya da aile bireylerine rahatlamak ve boş zaman etkinliklerine daha çok katılabilme için gerekli zamanı sağlayarak gerilimi azaltır.

Anababalara verilen duygusal ve araçsal desteklerin anababa tutumlarını ve davranışlarını etkileyerek, yeni anababalık etme ve çocuk

yetiştirme şekillerini öğrenmek için fırsatlar ve modeller sağladığı ve böylece anababayı olumlu olarak etkilediği ileri sürülmektedir (Dunst, 2000)

Bu destekler her ne kadar farklı şekillerde sınıflandırılırsalar da, doğal ortamlarda birbirlerinden bağımsız değildirlir, birbirlerini etkilerler. Örneğin başkalarıyla daha çok sosyal birlikteliği olanların daha çok maddi ve duygusal destekleri vardır (Cohen ve Wills, 1985). Araştırmalar bir taraftan destek türleri arasında ilişki olduğunu gösterirken (Çakır ve Palabıyıköğlü, 1997, Eker ve Arkar, 1995, Zımet, Dahlem, Zımet ve Farley, 1988), diğer taraftan da bu desteklerin farklı yapılar olduğunu ortaya koymaktadır (Cohen ve Wills, 1985).

Sosyal destek hem niceliksel hem de niteliksel boyutlara sahiptir. Niteliksel sosyal destek surece yöneliktir ve sosyal ilişkilerin değerini ve önemini anlamayı ifade eder. Örneğin, paylaşılan değerleri, tutumları, ilgileri, duyguları, karşılıklı sorumlulukları, görev duygularını içeren birincil ilişkilere işaret eder. Sosyal desteğin niceliksel yönü/boyutu ise ilişkilerin uzunluğu, suresi, karmaşıklığı, ulaşılabilirliği, yoğunluğu ve ilişki sayısını ifade eder (Allen ve ark., 2000, Pearson, 1986).

Sosyal desteğin sağlandığı sosyal ağ, bireyin etkileşimde bulunduğu kişileri içerir. Bu kişiler aile, arkadaş ve iş çevresinden olabildiği gibi profesyonel kişileri de içerebilir. İlişki ağının uç özelliği vardır. 1) *ilişkinin yapısı* sosyal ilişki ağının büyüklüğünü (size), sosyal destek ağı içinde ilişki kurulan kişi sayısını, ilişkinin sıklığını ve yoğunluğunu ifade eder, 2) *ilişkinin içerdiği* ilişkilerin amacı, örneğin, ilişkinin arkadaşlık, akrabalık, komşuluk, cinsel, ekonomik gibi nitelik taşımasını içerir, 3) *işlev* ise ilişki ağının destek verme, tavsiyelerde bulunma, geribildirim verme gibi ne tür işlevi olduğunu bildirir (Pearson, 1986).

Yabancı alanyazında sosyal desteği ölçmeyi amaçlayan pek çok araç vardır (Barrera, 1986, Barrera ve Ainley, 1983, Kazarian ve McCabe, 1991, Pracidano ve Heller, 1983, Tardy, 1985, Zımet ve ark., 1988). Bu ölçme araçlarını gözden geçiren Orth-Gomer ve Unden (1987) iki grup araç

belirlemişlerdir. Bunlardan ilki, sosyal destek ağının ve sosyal etkileşimin niceliksel özelliklerini, ikincisi ise desteğin işlevini ve yeterliliğini ele alan niteliksel özelliklerini içermektedir. Bu ayırımı göre bazı araçlar destek kaynaklarını ve bu kaynakların bireylere yardımcı olma derecelerini incelerken (Bailey ve ark., 1999, Sarason ve ark., 1983, Weinraub ve Wolf, 1983), bazıları sosyal ilişki ağında bireylere destek verenlerin sayısını, sağladıkları yardım şeklini ve başkalarıyla birlikte toplumsal etkinliklere katılım sıklığını (Barrera ve Ainley, 1983, Barret, 1999, Crittenden, 1985, Kazak ve Marvin, 1984, Wallender, Pitt ve Mellins, 1990) ele almışlardır. Diğer bir grup araç ise gerektiğinde bireylerin çeşitli yaşam alanlarında kendilerine yardımcı olacağını bildikleri birinin varlığını belirlemeye yöneliktir (Chen ve Tang, 1997, Lackovic-Grgin, Dekovic, Milosavlievic, Cvek-Soric ve Opacic, 1996, Pracidano ve Heller, 1983, Zımet ve ark., 1988, Zımet, Powell, Farley, Werkman ve Berkoff, 1990).

Ülkemiz alanyazını incelendiğinde geçerliği ve güvenilirliği sağlanmış beş sosyal destek ölçeğine rastlanmıştır. Bunlardan ilki Zımet ve arkadaşlarının geliştirdiği (1988, 1990), geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları Çakır (1993), Eker ve Arkar (1995) ile Çakır ve Palabıyıköğlü (1997) tarafından yapılmış olan *Çokboyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeğidir* (Multidimensional Percerved Social Support Scale). Bu ölçekte özel bir insan, aile ve arkadaş desteği şeklinde uç önemli kaynaktan sağlanan destek algısı değerlendirilmektedir. İkinci ölçme aracı Pracidano ve Heller tarafından geliştirilen ve Sorias'ın (1988 Akt., Çakır ve Palabıyıköğlü, 1997), Zaimoğlu ve Büyükberker'in (1992 Akt., Çakır ve Palabıyıköğlü, 1997) ve Banaz'ın (1992) çalışmalarında kullanılan *Aile Destek Ölçeği ve Arkadaş Destek Ölçeğidir*. Bu araçlar ile algılanan aile ve arkadaş destekleri ayrı ayrı ölçülmektedir. Üçüncü araç ise Kırcaali-İftar (2001) tarafından geliştirilmiş olan, aile dayanışma ve paylaşımı ile ailenin sorumlulukları ve sorunları olarak kavramsallaştırılmış *Aile Özellikleri Ölçeğidir*. Krespi'nin (1993) Sosyal Destek Ölçeği iki bölümden oluşmaktadır. Bunlardan ilki sosyal ilişki ağındaki kişi ve ilişki

ve özdeğerleri 1'in üzerinde olan ve varyansın % 58 112'sini açıklayan 5 faktör elde edilmiştir. Bu faktörlerden ilki varyansın % 38 410'unu, ikincisi % 7 945'mi, üçüncüsü % 5 287'sini, dördüncüsü % 3 369'unu, sonuncusu ise %3 112'sini açıklamaktadır.

Analiz ile gözlenen faktörleri ayrıştırarak, birbirinden olabildiğince bağımsız faktörlere ulaşabilmek amacıyla, faktör analizi uygulamasına bir dikkondürme (rotasyon) yöntemi olan varimax ile devam edilmiştir. Eksen dondurma da denilen bu işlem yoluyla, bir değişkenin ya da maddenin bir faktördeki yükünü artırıp, diğer faktörlerdeki yükünü azaltarak her faktöre en yakın olan değişkenler ya da maddeler ortaya çıkarılmaktadır.

(Hovardaoğlu, 2000) Faktör yük değerleri 30'un altında olan ve birden fazla faktöre girip aralarındaki faktör yük değer farkı 10 ve daha az olan 6 madde elenmiş ve yinelenen analizler sonucunda kalan 31 maddenin yine 5 faktörde toplandığı gözlenmiştir. Birinci faktörün özdeğeri 12 096, ikincinin 2 861, üçüncünün 1 687, dördüncünün 1 140 ve sonuncunun 1 112 dir.

Maddelerin birinci faktör yük değerleri, ait oldukları faktör yük değerleri, 5 faktörün birlikte her maddede açıkladıkları varyanslar (communality), düzeltilmiş madde-toplam korelasyonları (corrected item-test correlations), faktörlerin özdeğerleri ve açıkladıkları varyanslar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1

ADO'nun Faktör Yapısı

Faktör	Madde No	I.Faktör Yük Değerleri	Ait Oldukları Faktör Yük Değerleri	Ortak varyans	Düzeltilmiş Madde-Alt Test r	Düzeltilmiş Madde-Test r
1-DD Özdeğer 12 096 Açıkladığı Varyans %39 02	2	695	739	704	746	643
	6	714	730	710	754	664
	5	616	728	592	691	560
	3	646	719	601	708	594
	1	547	715	570	609	498
	9	707	698	642	723	658
	8	645	680	602	686	592
	7	669	661	556	679	623
	4	583	578	528	586	534
2-BİD Özdeğer 2 861 Açıkladığı Varyans %9 23	28	593	787	700	740	587
	29	554	771	669	702	546
	26	453	757	597	663	450
	27	622	736	677	714	614
	24	499	645	494	581	482
	11	655	566	572	599	635
	30	351	543	444	449	342
	25	350	521	383	430	339
3-BD Özdeğer 1 687 Açıkladığı Varyans %5 44	22	599	799	731	706	572
	18	621	702	680	663	592
	12	640	654	599	615	602
	10	660	632	603	625	621
	31	626	525	490	576	601

%5 44						
4_YİD	21	660	659	629	660	624
Ozdeğer	14	690	622	628	668	655
1 140	13	701	555	613	657	662
Açıkladığı	19	667	477	510	638	628
Varyans	16	650	472	515	589	606
%3 68	20	730	383	562	634	703
5-MD						
Ozdeğer	15	604	803	780	741	571
1 112	23	653	770	790	745	625
Açıkladığı	17	743	594	726	662	705
Varyans						
%3 59						

Tüm madde-alt test ve madde-test korelasyonları 001 düzeyinde anlamlıdır
Tablo 1 (Devam)

Tablo 1'de de gözlendiği gibi maddelerin ait oldukları faktörlerdeki yük değerleri birinci faktör için 578 - 739, ikinci faktör için 521 - 787, üçüncü faktör için 525 - 799, dördüncü faktör için 383 - 659, beşinci faktör için 594 - 803 arasında olmak üzere oldukça yüksektir. Düzeltilmiş madde-test korelasyonlarında elde edilen değerler de, genel olarak benimsenen 15'in çok üzerindedir (Friedrich, Greenberg ve Crnick, 1983). Maddelerin birinci faktör yük değerlerinin 29 madde için 453 - 743 arasında değişmesi, iki madde için ise 350 ve 351 olması, ölçeğin tek boyutlu olarak da düşünülebileceğini göstermektedir.

Faktör analizi sonucunda beş faktör birlikte toplam varyansın % 60 959'unu açıklamaktadır. *Duyusal Destek-DD* olarak kavramsallaştırılan ve

9 maddeden oluşan birinci faktör varyansın % 39 020'sini açıklamaktadır. Ölçeğin tüm puan değişimine % 9 230 katkıda bulunan ve *Bilgi Desteği-BİD* olarak kavramsallaştırılan ikinci faktör 8 maddeden, % 5 442 katkıda bulunan ve *Bakım Desteği-BD* olarak kavramsallaştırılan üçüncü faktör 5 maddeden, % 3 677 katkıda bulunan ve *Yakın İlişki Desteği-YİD* olarak kavramsallaştırılan dördüncü faktör 6 maddeden ve son olarak da *Maddi Destek-MD* olarak kavramsallaştırılan ve % 3 589 katkıda bulunan beşinci faktör ise üç maddeden oluşmaktadır.

Deneklerin ölçekten aldıkları puanların ortalama, standart sapma, medyan, mod değerleri ve alınan minimum ve maksimum puanlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2

ADO'nun Merkezi Dağılım ve Değişkenlik Ölçüleri

ADO	x	s	Ortanca	Mod	En az Puan	En çok Puan
TümTest (TT)	69 535	13 450	71 0000	73 00	31	93
DD	21 692	4 380	22 0000	27 00	9	27
BİD	17 177	4 137	17 0000	16 00	8	24
BD	10 410	2 930	10 0000	10 00	5	16
YİD	13 612	3 202	14 0000	16 00	6	18
MD	6 626	1 969	7 0000	9 00	3	9

Alt ölçeklerin birbirleriyle ve ölçeğin tümüyle arasındaki korelasyonlar ve paylaştıkları varyanslar Tablo 3'de verilmiştir

Tablo 3

Test ve Alt Testler Arası İkili Korelasyonlar ve Paylaştıkları Varyanslar

ADÖ	DD		BİD		BD		YİD		MD	
	r	r ²	r	r ²	r	r ²	r	r ²	r	r ²
TT	825 *	681	755 *	570	815 *	664	890	792	759 *	576
DD			410 *	168	572 *	327	714	510	569 *	324
BİD					508 *	258	569 *	324	453 *	195
BD							684 *	274	617 *	381
YİD									652 *	425

* p < 001

Tablo 3'de de gözlendiği gibi tüm korelasyon değerleri 001 düzeyinde anlamlıdır. En yüksek korelasyonlar alttestler ile tümtest (TT) arasındadır (YİD-TT= 890, DD-TT= 825, BD-TT= 815, MD-TT= 759, BİD-TT= 755). Bu bulgu, ölçeğin tek boyutluluğunu destekleyen bir diğer kanıttır. Beklenen bir başka yüksek

ilişki ise, algılanan desteğin duygusal boyutuyla ilgili iki alt ölçek olan DD ve YİD arasında bulunmuştur (r = 714, p < 001).

ADO'nun, Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği ile bakılan ölçüt geçerliliğiyle ilgili sonuçlar Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4

ADO'nun ÇASDO ile Korelasyon

	ÇASDO Aile	ÇASDO Arkadaş	ÇASDO Özel insan	ÇASDO-Top
ADO-(DD)	443	557	556	602
ADÖ-(BİD)	302	293	367	366
ADÖ-(BD)	373	366	472	466
ADÖ-(YİD)	497	554	635	652
ADO-(MD)	341	436	341	407
ADÖ-(Top)	496	576	608	645

Korelasyonların hepsi 001 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 4 incelendiğinde en yüksek korelasyonların ADO'nun duygusal ve yakın ilişki destekleriyle, ÇASDO'nun alt boyutları ve toplamı arasında olduğu gözlenmektedir. En düşük korelasyonlar ise bilgi desteği ile ÇASDO arasındadır. Bu bulgular, ÇASDO'nun daha çok yakın ilişki kişileriyle duygusal paylaşımaya dayalı desteği ölçtüğünü düşündürmektedir.

Güvenirlilik Çalışmaları

ADO'nun güvenirlüğünü belirlemek amacıyla, Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı, iki yarım güvenirligi, madde-test korelasyonları ve test-tekrar test güvenirlilik katsayıları hesaplanmış ve sonuçlar Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5*ADO Güvenirlık Sonuçları*

ADO	Cronbach Alfa	Testi Yarılama	Test-Tekrar Test
TT	946	846	992
DD	909	889	994
BID	860	850	969
BD	836	829	966
YID	855	815	968
MD	847	866	952

Cronbach Alfa değerleri duygusal destek için 909, bakım desteği için 896, bilgi desteği için 860, yakın ilişki desteği için 855, maddi destek için 847, toplam için ise 946'dır. İki yarım güvenirlık katsayıları aynı sırayla 889, 850, 829, 815, 866 ve 846'dır. ADO'den alınan puanların zaman içindeki kararlılığını belirlemek için hesaplanan test-tekerrar test güvenirlık katsayıları ise yine aynı sıra ile 994, 969, 966, 968, 952 ve 992'dir.

ADO'nun iç tutarlılığını belirlemenin bir diğer yolu olarak düzeltilmiş madde-toplam korelasyonları ve madde alt test korelasyonları hesaplanmıştır (Bkz Tablo 1). Bir maddeden alınan puan ile alt boyut ya da toplam arasındaki korelasyonlar, o maddenin alt boyutun/testin tümünün ölçtüğü özelliği/değişkeni ölçüp ölçmediğini yansıtır. Bir madde ile testin alt boyutu/tümü arasındaki korelasyonun 15 ve üzerinde olması beklenir. ADO'nun madde alt boyut korelasyonlarının **duygusal destek** için 586-754, **bilgi desteği** için 430-740, **bakım desteği** için 576-706, **yakın ilişki desteği** için 589-668 ve **maddi destek** için 662-745 arasında olduğunu görmekteyiz. Madde-toplam korelasyonları incelendiğinde, en düşük korelasyonun 339 ve 342 ile 25 ve 30 maddelere ait olduğu, diğer maddeler için ise bu korelasyonların 705'e (17 madde) kadar ulaşabildiği gözlenmektedir. Bu değerler ölçeğin iç tutarlılığının oldukça yüksek olduğuna işaret etmektedir. Madde-toplam korelasyonları ile ölçeğin yapı geçerliği hakkında da fikir edinmek olasıdır. Bu korelasyonların anlamlı ve yüksek

oluşu, yapı geçerliğinin de bir göstergesi olarak düşünülebilir.

Alan yazında 70 - 80 arasındaki güvenirlık katsayılarının, o ölçme aracının araştırmalarda kullanılması için yeterli kabul edildiğini dikkate alırsak (Ozguven, 1994) ADO'nun güvenirlık düzeylerinin oldukça doyurucu olduğunu söyleyebiliriz.

Analizler sonucunda ADO'nde (Ek 1) yer alan alt boyutların ölçtüğü destek tipleri aşağıda tanımlanmıştır:

Duygusal Destek: Sıkıntılı anlarında anababayı duygusal olarak rahatlatan, ona yol gösteren, karar vermesini kolaylaştıran güvenilir birinin varlığını ifade eden duygusal destek boyutu 9 maddeden oluşmaktadır (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9).

Bilgi Desteği: Yetersizliği olan çocuğunun özellikleri, gelişimi, eğitimi ve ona nasıl davranılması gerektiği konusunda anababayı bilgilendirecek, yol gösterecek birilerinin varlığını değerlendiren eğitsel destek boyutunda ise 8 madde yer almaktadır (11, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30).

Bakım Desteği: Beş maddeden oluşan (10, 12, 18, 22, 31) bu boyutta, yetersizliği olan çocuğun bakımında ona yardımcı olacak ve anababanın kendisine zaman ayırmasını sağlayacak destek ile ilgili maddeler bulunmaktadır.

Yakın İlişki Desteği: Bu boyut, anababanın duygusal olarak güçlü bir şekilde bağlandığı, önemli kararlarını ve sırlarını paylaştığı, sevildiğini hissettiği birinin yaşamında bulunma derecesini değerlendirmektedir. Bu boyutta yer alan madde numaraları 13, 14, 16, 19, 20, 21'dir.

Maddi Destek: Bu boyutta yer alan maddeler (15, 17, 23) ailenin maddi açıdan sıkıntıda olduğu zaman başvurabileceği kaynakların varlığını test etmektedir.

Denekler ADO'ndeki maddelere her zaman (3), bazen (2), hiçbir zaman (1) seçeneklerinden birini seçerek tepki vermektedirler. Alt boyutların yanısıra, ölçeğin tümünden elde edilen toplam puan da değerlendirilebilmektedir. Alt ölçeklerden alınabilecek en yüksek ve en düşük puanlar, madde sayısının 3 ile çarpımı ile 1 arasındadır. ADO'nden

yüksek puan almak, anababaların engelli çocuklarının gereksinimlerini karşılmasına yardımcı olan desteklere sahip olduklarını, düşük puan ise bu desteklerden yoksun olduklarını ifade etmektedir

Cinsiyet ve Yaş Farkına İlişkin Bulgular

Anababaların ADO'nden aldıkları puanların çocukların yetersizlik turune, cinsiyetlerine ve

yaşlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için çok faktörlü ANOVA kullanılmak istenmiştir. Ancak, gözeneğe düşen denek sayısının yeterli olmaması nedeniyle, cinsiyet (2) x yaş (3) desende iki yönlü varyans analizi yapılmıştır. Grupların ADO'den aldıkları puanların ortalamaları ve standart sapmaları Tablo 6 da verilmiştir

Tablo 6

Çocukların Cinsiyetlerine ve Yaşlarına Göre Anababaların ADO'nden Aldıkları Puanların Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Cinsiyet	Yaş		x	s	n	x	s	n	
Kız	1-6	DD	19 7292	4 6528	48	MD	6 0784	2 0479	51
	7-12		22 5816	4 2739	98		6 6600	2 0559	100
	13-18		21 9149	4 1746	47		6 7174	1 8338	46
Kız Toplam			21 7098	4 4813	193		6 5228	2 0116	197
Erkek	1-6		21 8148	3 7621	54		7 3519	1 8031	54
	7-12		21 7143	4 6008	105		6 8440	1 8766	109
	13-18		22 3763	3 9780	93		6 4066	1 9321	91
Erkek Toplam			21 9802	4 2015	252		6 7953	1 9063	254
Genel Toplam	1-6		20 8333	4 3123	102		6 7333	2 0204	105
	7-12		22 1330	4 4563	203		6 7560	1 9618	209
	13-18		22 2214	4 0359	140		6 5109	1 8986	137
Genel Toplam			21 8629	4 3222	445		6 6763	1 9555	451
Kız	1-6	BID	17 2353	4 1453	51	YID	12 6800	3 1457	50
	7-12		17 3564	4 0412	101		13 8824	3 4362	102
	13-18		18 0870	4 3299	46		14 4444	2 7762	45
Kız Toplam			17 4949	4 1283	198		13 7056	3 2709	197
Erkek	1-6		18 5536	3 6676	56		14 2000	2 9901	55
	7-12		16 8558	4 4382	104		13 7087	3 0826	103
	13-18		16 4301	4 2844	93		13 5057	3 0609	87
Erkek Toplam			17 0751	4 2834	253		13 7469	3 0530	245
Genel Toplam	1-6		17 9252	3 9399	107		13 4762	3 1443	105
	7-12		17 1024	4 2443	205		13 7951	3 2565	205
	13-18		16 9784	4 3547	139		13 8258	2 9898	132
Genel Toplam			17 2594	4 2165	451		13 7285	3 1484	442
Kız	1-6	BD	9 2600	3 4747	50	ADÖT	65 3191	14 6779	47
	7-12		10 5545	2 9102	101		71 2105	13 7678	95
	13-18		11 2609	2 8939	46		72 8636	12 9176	44
Kız Toplam			10 3909	3 1273	197		70 1129	14 0329	186
Erkek	1-6		10 6964	2 8086	56		72 3846	12 2589	52
	7-12		10 6762	2 8470	105		69 6211	13 6336	95
	13-18		10 3656	2 5867	93		68 9419	12 4602	86
Erkek Toplam			10 5669	2 7392	254		69 9871	12 9220	233
Genel Toplam	1-6		10 0189	3 2071	106		69 0303	13 8531	99
	7-12		10 6165	2 8718	206		70 4158	13 6878	190
	13-18		10 6619	2 7148	139		70 2692	12 7040	130
Genel Toplam			10 4900	2 9131	451		70 0430	13 4103	419

Varyans analizi sonucunda duygusal destekte yaşın ($F(2,439)=4.026, p< .01$), maddi destekte ise cinsiyetin ($F(1,445)=3.896, p< .05$) temel etkisi olduğu saptanmıştır. Yapılan Scheffe anlamlılık testinde hem 7-12 yaş grubunda ($x=22.5816$) hem de 13-18 yaş grubunda ($x=21.9149$) çocukları olan anababaların, okul öncesi çağında çocukları olan ($x=19.7292$) anababalara göre daha çok duygusal destek bildirdikleri, bunun yanı sıra erkek çocukları olan anababaların ($x=21.9802$), kız çocuğu olan anababalara ($x=21.7098$) göre algıladıkları maddi desteğin daha çok olduğu belirlenmiştir.

Maddi destekte ($F(2,445)=4.928, p< .01$), duygusal destekte ($F(2,439)=4.122, p< .017$), bilgi desteğinde ($F(2,445)=3.652, p< .05$), bakım desteğinde ($F(2,445)=4.644, p< .01$), yakın ilişki desteğinde ($F(2,436)=4.493, p< .01$), ve ADO-Toplamda ($F(2,413)=5.069, p< .01$) cinsiyet ve yaş etkileşimini veren ortak etki anlamlıdır.

Tukey-Kramer testi kullanılarak yapılan çoklu karşılaştırmalarda duygusal destekte ($x=21.8148, x=19.7292, q=3.4853, p< .05$), yakın ilişki desteğinde ($x=14.2000, x=12.6800, q=3.5128, p< .05$), bilgi desteğinde ($x=18.5536, x=17.2353, q=2.3039, p< .05$), bakım desteğinde ($x=10.6964, x=9.2600, q=3.6114, p< .05$) maddi destekte ($x=7.3519, x=6.0784, q=4.7660, p< .05$) ve ADO-Toplamda ($x=72.3846, x=65.3191, q=3.9720, p< .01$) okul öncesi dönemde erkek çocuğu olan anababaların puan ortalamaları, aynı yaş grubunda kızları olan anababaların puan ortalamalarından daha yüksek bulunmuştur.

Duygusal destekte orta çocukluk döneminde kızları ($x=22.5816$) olan anababalar, okul öncesi dönemde kızları olan anababalara ($x=19.7292$) göre ($q=5.3677, p< .01$), ergen kızları ($x=21.9149$) olan anababalar, okul öncesi dönemde kızları olan anababalara ($x=19.7292$) göre daha yüksek puan almışlardır ($q=3.5293, p< .05$).

Bilgi desteğinde okul öncesi yaş grubunda erkek çocuğu olan anababalar ($x=18.5536$), ergenlik döneminde erkek çocukları olan anababalara ($x=16.4301$) göre daha fazla destek bildirmişlerdir ($q=4.2437, p< .05$).

Okul öncesi yaş grubunda erkek çocuğa sahip anababalar ($x=10.6964$), ergen oğulları olan anababalardan ($x=10.3656$) ($q=4.0394, p< .05$), orta çocukluk döneminde ve ergenlik döneminde kızları olan anababalar ($x=10.5545, x=11.2609, q=4.8062, p< .05$) okul öncesi dönemde kızları olan anababalardan ($x=9.2600$) daha fazla bakım desteği aldıklarını bildirmişlerdir ($q=3.7241, p< .05, q=4.8062, p< .05$).

Son olarak, ergenlik döneminde kızı olan anababalar ($x=72.8636$) ADO-Toplamda okul öncesi dönemde kızları olan anababalardan ($x=65.3191$) daha fazla destek algılamışlardır ($q=3.8056, p< .05$).

Anne ve babaların ayrı ayrı ADO'nden aldıkları puan ortalamaları arasında fark olup olmadığı ise t testi ile incelenmiş ve sonuçlar Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7

Anne ve Babaların ADO'nden Aldıkları Puanların Ortalamaları ve Standart Sapmaları

ADO	Anababa	x	s	t	p
DD	anne	21.4032	4.4411	1.495	.136
	baba	22.0000	4.3032		
BİD	anne	17.2369	4.0645	0.329	.742
	baba	17.1134	4.2187		
BD	anne	10.0598	2.9584	2.747	.006
	baba	10.7863	2.8581		
YİD	anne	13.4180	3.2542	1.356	.176
	baba	13.8155	3.1398		
MD	anne	6.5565	1.9829	0.797	.426
	baba	6.6987	1.9557		
ADO-T	anne	68.3939	13.5491	1.850	.065
	baba	70.7285	13.2719		

Tablo 7 de de gorulduğu gibi, sadece bakım desteğinde anne ve babalar arasında anlamlı farklılık vardır ($t = -2.747, p < .01$) Bu durumda babalar ($x=10.7863$), annelere ($x=10.0598$) gore daha çok bakım desteği aldıklarını bildirmişlerdir

Tartışma

Bu araştırmada, yetersizliğe sahip çocukları olan anababaların çocuklarını yetiştirmede karşılaşılabilecekleri güçlüklerle başetmelerinde onlara yardımcı olabilecek desteklere ilişkin algılarını belirlemek amacıyla bir ölçme aracı geliştirilmiş ve aracın geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır

Faktor analizi sonuçları, ölçeğin beş faktörlü olduğuna işaret etmektedir ADO'nden elde edilen faktörlerde toplanan maddelere dayalı olarak kavramsallaştırılan faktörlerin, batı kültürlerinde yurutülen araştırmalardan elde edilen faktörlere benzer olduğunu gormekteyiz (Orneğin, Allen ve ark , 2000, Cheng ve Tang,1997, Lackovic-Grgin ve ark ,1996, McColl ve Friedlander,1989) Ayrıca, önceden de belirtildiği gibi maddelerin birinci faktor yuk değerlerinin ve faktörler arası korelasyonların yüksek olması nedeniyle, ölçeği tek boyutlu olarak düşünmek de mümkündür

Sosyal bilimlerde bir ölçme aracı ile açıklanan varyansın % 40-60 arasında olması yeterli kabul edilmektedir ADO'deki faktörlerin, varyansın % 60-95.9 unu açıklıyor olması, ölçeğin faktor yapısının oldukça güçlü olduğuna işaret etmektedir ADO'nın alt boyutları arasındaki korelasyonlar incelendiğinde ise, tüm korelasyonların anlamlı ve yüksek olduğunu gormekteyiz Bu bulgu da yine aracın yapı geçerliğiyle ilgili bir başka kanıt olarak değerlendirilmiştir En yüksek korelasyonlar, yakın kişilerarası ilişkileri ve duygusal paylaşımları içeren duygusal destek ile yakın ilişki boyutlarındadır Bu sonuçlar ise bu boyutların aslında farklı yapılardan çok, tek bir yapıyı ölçtüğünün, bir diğer deyişle aracın tek boyutlu olarak düşünulebileceğinin bir göstergesi olarak da düşünülebilir

Önceden de belirtildiği gibi ADO'nın ölçüt geçerliğini belirlemek için Çokboyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği kullanılmıştır ADO'nın ölçüt geçerliğine ilişkin korelasyonlar incelendiğinde, ADO ile ÇASDO arasında ki korelasyonların anlamlı ve yüksektir Bu sonuçlar, ADO'nın ölçüt geçerliğinin yanısıra yapı geçerliğini de desteklemektedir En yüksek korelasyonlar ise ADO'nın yakın ilişkiler boyutu ile ÇASDO'nın alt boyutları ve toplamı arasında ve yine ADO'nın duygusal destek boyutuyla ÇASDO'nın alt boyutları ve toplamı arasındadır ÇASDO maddelerinin aile, arkadaş ve özel bir insan gibi kişiler ile daha çok duyguların ve sorunların paylaşımını ifade etmesi nedeniyle, bu sonuçlar şaşırtıcı değildir Diğerlerine kıyasla en düşük korelasyonların bilgi desteği ile ÇASDO'nın alt boyutları ve toplamı arasında olmasını da ÇASDO'nın sozu edilen bu özelliğine bağlayabiliriz

Ölçeğin güvenilirliğiyle ilgili bulgular incelendiğinde, ADO'nın psikometrik özelliklerinin yeterli düzeyde olduğunu gormekteyiz Gerek iç tutarlılığın gerekse iki yarı güvenilirliğinin yüksek olması, gerekse test-tekrar test uygulamaları arasında anlamlı düzeyde yüksek bir tutarlılık olması ölçeğin güvenilirliğinin istendik düzeylerde olduğuna işaret etmektedir Hem madde-alt boyut hem de madde-toplam puan korelasyonları ise maddelerin toplam puanı yordama güçlerinin yüksek olduğunu göstermektedir Madde-alt boyut ve madde-toplam korelasyonlarının anlamlı ve yüksek oluşu aynı zamanda daha önce de belirtildiği gibi ADO'nın yapı geçerliğini de destekleyen bir bulgudur

Araştırmada anababaların algıladıkları desteğin çocukların cinsiyetine ve yaşına gore farklılaşıp farklılaşmadığı da incelenmiştir Hem orta çocukluk döneminde hem de ergenlik döneminde duygusal desteğin okul öncesi doneme gore daha fazla olması, çocuğun artan yaşıyla birlikte, bu desteğin anababalar tarafından daha çok algılandığına işaret etmektedir Kaner (2001a) 1-18 yaş grubunda, zihinsel ve işitme engelli çocuğun yaşına gore anne ve babalarda algılanan sosyal

destekte farklılık bulamazken, Ozkan' da benzer şekilde (2002) zımnel engelli çocukların annelerinde çocuklarını yaşının sosyal destek algılarıyla ilişkili olmadığını bildirirken, Orr ve arkadaşları (1993) okul öncesi dönemde çocuğu olan babaların, annelerden daha az destek algıladıklarını, okul çağında ise anne ve babaların algılarında benzerlik olduğunu saptamışlardır Erkek çocuğu olan anababalar ise kız çocuğu olanlara göre çevreden daha çok yardım almaktadırlar Dunst ve Trivette (1986) anababaların erkek çocuklarından daha çok etkilendiklerini ve erkek çocuğa karşı, kız çocuklarından daha iyimser ve hoşgörulu olduklarını bulmuşlardır Bazı araştırmalar ise anababaların algıladıkları sosyal destekte kız ve erkek çocuk farkı olmadığına işaret etmektedir (Chen ve Tang, 1997, Çakır ve Palabıyıköğlü, 1997, Ozkan, 2002, Unsal, 1996)

Bu araştırmada ADO'nın tüm boyutlarında ve toplamında cinsiyet ile yaş etkileşimleri anlamlı bulunmuştur Ortak etkiyle ilgili bulgulara genel olarak baktığımızda, en çok tekrarlanan durumun, tüm alt boyutlarda ve toplam puanda bir önceki bulguyu destekler şekilde okul öncesi yaş grubunda erkek çocuğu olan anababaların, aynı yaş grubunda kızları olan anababalardan daha fazla destek algılamalarıdır Bu bulgu, özel gereksinimli de olsa, ailelerin kızlara göre erkek çocuğun bakımından daha çok doyum almalarının (Friedrich, Cohen ve Wiltner, 1987) ve toplumun erkek çocuğa daha çok yatırım yapıyor olmasının bir yansıması gibi değerlendirilebilir Bir diğer deyişle, hem özel gereksinimli hem de kız çocuğu olmak ailenin çevreden aldığı yardımı olumsuz olarak etkilemektedir

Duygusal destekte, bakım desteğinde ve toplam puanda hem orta çocukluk hem de ergenlik döneminde kızları olan ailelerin, okul öncesi dönemde kızları olan ailelere göre daha fazla yardım almaları, araştırma grupları içinde yetersizliğe sahip küçük kızları olan anababaların yine en az yardım alan grup olduğunu göstermektedir Bu bulgu aynı zamanda kızların yaşları arttıkça, anababaların aldığı desteklerin de

arttığını ifade ederek, Kaner'ın (2001 a, 2001 b) bulgularıyla çelişmektedir

Bilgi ve bakım desteklerinde ise erkek çocuğa sahip anababalarda farklı bir durum ortaya çıkmaktadır Erkek çocukların yaşları arttıkça, bu destek türlerine ilişkin olarak anababaların algıladıkları yardım azalmaktadır Bu bulgu, Kaner'ın (2001b) bakım desteğinin artan yaşla azaldığına işaret eden bulgusuyla uyumaktadır Yani destek türleri çocukların yaşlarına ve cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir

Genel olarak alanyazın çocukların yaşlarına göre anababaların algıladıkları sosyal destek hizmetleriyle ilgili kesin bulgular vermemektedir Orr ve arkadaşları (1993) çocukların yaşlarına göre anababaların bildirdikleri sosyal desteklerde fark bulmazlarken, diğer araştırmalarda çocuğun yaşı artıp, anababalar toplumsal etkinliklere daha çok katılmaya başladıkça arkadaş ve toplum desteklerinin daha önem kazandığını (Crnic, Greenberg, Ragozin, Robinson ve Basham, 1983), çocuğun yaşıyla birlikte yeterliliklerinin de artmasının ailelerin desteklere daha az gereksinim duymalarına yol açtığını (Crnic ve ark , 1983) ve yine çocuğun yaşına göre gereksinim duyulan yardımların değiştiğini görmekteyiz (Akçamete ve Kargın,1996, Dunst ve Trivette,1986, Dyson,1993, Mert, 1997)

Araştırmanın son bulgusu, anababaların diğer destek türlerini benzer şekilde algılamalarına rağmen, çocuklarının bakımıyla ilgili daha çok yardım gördüklerini bildirmeleridir Bu bulgu Kaner'ın (2001 b) babaların bakım desteğini annelerden daha çok algıladıklarını gösteren bulgusuyla ve kısmen de, algılanan bazı destekler yönünden anne ve babalar arasında fark olmadığını gösteren diğer bulgularla tutarlılık göstermekte (Orneğin, Bailey ve ark, 1999, Chen ve Tang, 1997, Çakır ve Palabıyıköğlü, 1997, Dyson, 1997, Unsal, 1996), ancak annelerin/kadınların eşlerine/erkeklerle göre daha çok destek aldıklarına ve daha çok destek verdiklerine işaret eden bulgularla çelişmektedir (Barbee ve ark , 1993,Çakır ve Palabıyıköğlü, 1997, Hill,1991, Krauss, Seltzer ve Goodman, 1992, Matthews ve ark , 1999, Schilling, Schinke

ve Kirkham,1985; Şahin, 1999; Zimet ve ark.,1988). Babalarla ilgili bu bulguyu, babaların annelere göre çocuklarının bakım sorumluluğunu daha az üstlenmeleri nedeniyle, aileye verilen bu desteği yeterli buldukları şeklinde değerlendirebiliriz.

Kısaca, geliştirilen ADÖ'nin araştırmalarda kullanılabilmesi için psikometrik özelliklerinin gerekli ölçütleri karşılama da oldukça yeterli olduğunu ve bu aracın kullanıldığı araştırmalar yoluyla farklı özellikleri olan çocuğa sahip ailelerin destek sistemlerinin çocuk ve aileyle ilgili pek çok değişken açısından incelenip özel eğitim alanındaki kuramsal alanyazına da katkılar sağlanabileceğini söylebiliriz. ADÖ, sosyal desteğin daha çok işlevsel özelliğini değerlendirmektedir. Araştırmacı, sosyal destek ağının yapısal özelliklerini belirlemede kullanılacak bir ölçme aracı geliştirme çalışmalarını sürdürmektedir. Böylece, sosyal desteğin farklı boyutlarının da değerlendirilebilmesi mümkün olacaktır.

Kaynaklar

- Allen, S. M., Ciambone, D., & Welch, L. C. (2000). Stage of life course and social support as a mediator of mood state among persons with disability. *Journal of Aging and Health*, 13(3), 318-342.
- Akçamete, G., & Kargın, T. (1996). İşitme engelli çocuğa sahip annelerin gereksinimlerinin belirlenmesi. *Özel Eğitim Dergisi*, 2(2), 7-24.
- Bailey, D. B & Simeonsson, R. J. (1988). Family assessment in early intervention. *Columbus: Merrill Pub. Com.*
- Bailey, D. B., Skinner, D., Correa, V., Arcia, E., Reyes-Blanes, M. E., Rodriguez, P., Vazquez-Montilla, E., & Skinner, M. (1999). Needs and supports reported by Latino families of young children with developmental disabilities. *American Journal on Mental Retardation*, 104(5), 437-451.
- Banaz, M. (1992). *Lise öğrencilerinde sosyal destek kaynakları ve stress ile ruh sağlığı arasındaki ilişki*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İzmir.
- Barbee, A. P., Cunningham, M. R., Winstead, B. A., Derlega, V. J., Gulley, M. R., Yankeelov, P. A. & Druen, P. B. (1993). Gender role expectations on the social support process. *Journal of Social Issues*, 49(3), 175-190.
- Barrera, M. (1986). Distinctions between social support concepts, measures , and models. *American Journal of Community Psychology*, 14(4), 413-438.
- Barrera, M., & Ainley, S. L. (1983). The structure of social support: A conceptual and empirical analysis. *Journal of Community Psychology*, 11(April), 133-143.
- Barret, A. E. (1999). Social support and life satisfaction among never married. *Research on Aging*, 21(1), 46-73.
- Caplan, G., & Killilea, M. (1976). *Support system and mutual help*. NewYork: Grune& Stratton. (Alındığı yer) Kazak, A. E., Marvin, R. S. (1984). Differences, difficulties and adoption: Stress and social networks in families with handicapped child. *Family Relations*, 33, 67-77.
- Chen, T. Y., & Tang, C. S., (1997). Stress appraisal and social support of chinese mothers of adult children with mental retardation. *American Journal on Mental Retardation*, 101(5), 473-482.
- Cobb, S. (1976). Social support as moderator of life stress. *Psychosomatic Medicine*, 38(5), 300-314. (Alındığı yer) Gallagher, J. J., Beckman, P., Cross, A. H. (1983). Families of handicapped children: Sources of stress and its amelioration. *Exceptional Children*, 50(1), 10-19.
- Cohen, S., & Wills, T. A. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98(2), 310-357.
- Crnic, K. A., Greenberg, M. T., Ragozin, A.S., Robinson, N. M., & Basham, R. B. (1983). Effects of stress and social support on mothers and premature and full-term infants. *Child Development*, 54, 209-217.

- Crittenden, P. M. (1985). Social networks, quality of child rearing, and child development, *Child Development*, 56, 1299-1313.
- Çakır, Y. (1993). 12-22 yaş grubundaki gençlerde çok yönlü algılanan sosyal destek ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlik araştırması. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara.
- Çakır, Y., & Palabıykoğlu, R. (1997). Gençlerde sosyal destek-çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *Kriz Dergisi*, 5(1), 15-24.
- Dunst, C. J. (2000). Revisiting "Rethinking Early Intervention". *Topics in Early Childhood Special Education*, 20(2), 95-105.
- Dunst, C. J., & Trivette, C. M. (1986). Mediating influences of social support: personal, family, and child outcomes. *American Journal of Mental Deficiency*, 90(4), 403-417.
- Dyson, L. L. (1993). Responce to the presence of a child with disabilities: Parental stress and family functioning over time. *American Journal on Mental Retardation*, 98(2), 207-218.
- Eker, D., & Arkar, H. (1995). Çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeğinin faktör yapısı, geçerlik ve güvenilirliği. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10(34), 45-55.
- Friedrich, W. N., Cohen, D. S., & Wiltner, L. S. (1987). Family relations and marital quality when a mentally handicapped child is present. *Psychological Report*, 61, 911-919.
- Friedrich, W. N., Greenberg, M. T., & Crinic, K. (1983). A short form of the questionnaire on resources and stres. *American Journal of Mental Deficiency*, 88(1), 41-48.
- Gallagher, J. J., Beckman, P., & Cross, A. H. (1983). Families of handicapped children: Sources of stress and its amelioration. *Exceptional Children*, 50(1), 10-19.
- Hill, C. A. (1991). Seeking emotional support: The influence of affiliative need and partner warmth. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60(1), 112-121.
- Hovardaoglu, S. (2000). *Davranış bilimleri için araştırma teknikleri*. Ankara: Ve-Ga Yayınları.
- Kaner, S. (2001a). Zihinsel ve işitme engelli çocukları olan anababaların algıladıkları stres ve sosyal destek düzeyleri. *Uluslararası Özel Eğitim Konferansı 2001' de* sunulmuştur (24-27 Haziran), Antalya.
- Kaner, S. (2001b). Özel gereksinimli aileler, stres ve sosyal destek. *Yayınlanmamış araştırma raporu*.
- Kazak, A. E., & Marvin, R. S. (1984). Differences, difficulties and adoption: Stress and social networks in families with handicapped child. *Family Relations*, 33, 67-77.
- Kazarian, S. S., & McCabe, S. B. (1991). Dimensions of social support in the MSPSS: Factorial structure, reliability, and theoretical implications. *Journal of Community Psychology*, 19, 150-160.
- Krauss, M. W., Seltzer, M. M., & Goodman, S. J. (1992). Social support networks of adults with mental retardation who live at home. *American Journal on Mental Retardation*, 96 (4), 432-441.
- Krepsi, M. (1993). *An investigation of the relationship of life events and social support with depression in dialysis patients*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Kırcaali-İftar, G. (2001). Aile özellikleri ölçeği. *Yayınlanmamış araştırma raporu*.
- Lackovic-Grgin, K., Dekovic, M., Milosavlievic, B., Cvek-Soric, I., & Opacic, G. (1996). Social support and self-esteem in unemployed university graduates. *Adolescence*, 31(123), 700-707.
- Matthews, S., Stansfeld, S., & Power, C. (1999). Social support at ages 33: The influence of gender, employment status, and social class. *Social Sciences and Medicine*, 49, 133-142.

- McColl, M A , & Friedlander, J (1989) Developmental of a multidimensional index for assessing social support in rehabilitation *The Occupational Therapy Journal of Research*, 9(4), 218-235
- Mert, E (1997) Farklı engel grubunda çocuğu olan anne ve babaların gereksinimlerinin karşılaştırılması *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu*
- Orr, R R , Cameron, S J , Dobson, L A , & Day, D M (1993) Age-related changes in stress experienced by families with a child who has developmental delays *Mental Retardation*, 31 (3), 171-176
- Orth-Gomer, K , & Unden, A L (1987) The measurement of social support in population survey *Social Science of Medicine*, 24(1), 83-94
- Ozguven, E (1994) *Psikolojik testler* Ankara Yeni Doğuş Matbaası
- Pearson, J E (1986) The definition and measurement of social support *Journal of Counseling and Development*, 64, 390-395
- Procidano, M E , & Heller, K (1983) Measures of perceived social support from friends and from family *American Journal of Community Psychology*, 11(1), 1-25
- Sarason, I G , Levine, H M , Basham, R B , & Sarason, B R , (1983) Assesing social support the social support questionnaire *Journal of Personality and Social Psychology*, 44(1), 127-139
- Schilling, R F , Schinke, S P , & Kikham, M A (1985) Coping with a handicapped child differences between mothers and fathers *Social Science of Medicine*, 21(8), 857-863
- Şahin, D (1999) Sosyal destek ve sağlık U Okyayuz (Ed) Sağlık psikolojisi (79-106) Ankara Turk Psikoloji Derneği Yayınları
- Tardy, C H (1985) Social support measurement *American Journal of Community Psychology*, 13(2), 187-202
- Torun, A (1995) *Tukenmişlik, aile yapısı ve sosyal destek ilişkileri üzerine bir inceleme* Yayınlanmamış doktora tezi Marmara Üniversitesi, İstanbul
- Wallander, J L , Pitt, L C , & Mellins, C A , (1990) Child functional independence and maternal psychosocial stress as risk factors threatening adaptation in mothers of physically or sensorially handicapped children *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 58(6), 818-824
- Weinraub, N , & Wolf, B M (1983) Effects of stress and social supports on mother-child interactions in single-and-two parent families *Child Development*, 54, 1297-1311
- Yıldırım, I (1997) Algılanan sosyal destek ölçeğinin geliştirilmesi, güvenilirliği ve geçerliği *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 81-87
- Yıldırım, I (1999) Akademik başarı düzeyleri farklı olan lise öğrencilerinin bazı değişkenlere göre sosyal destek düzeyleri *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(10), 33-45
- Unsal, P (1996) Bir iş ortamında algılanan sosyal desteğin işlevlerine, kaynaklarına, cinsiyet ve mesleğe göre incelenişi *IX Ulusal Psikoloji Kongresi* (315-325) İstanbul
- Zımet, G D , Dahlem, N W , Zımet, S G & Farley, G K (1988) The multidimensional scale of perceived social support *Journal of Personality*, 52(1), 30-41
- Zımet, G D , Powell, S S , Farley, G K , Werkman, S & Berkoff, K A (1990) Psychometric characteristics of the multidimensional scale of perceived social support *Journal of Personality Assessment*, 55(3&4), 610-617